

Emanuel RádI

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 21.–25. 8. 1969 ◆ poznámka: nejspíš série referátů pro setkání
Nové orientace v Prosetíně [pozn. red.]

◆ paper, Czech, origin: 21.–25. 8. 1969

Emanuel Rádl [1969]

21. 8. 69, Prosetín

Rádlovy Dějiny filosofie nejsou učebnicí dějin filosofie, ale spíše výkladem vlastních filosofických názorů Rádlových. Příležitostí k výkladu vlastních pozic je konfrontace s názory starších filosofů. V obou svazcích je vážena celá filosofická tradice – a shledána lehkou. Je to vsutku překvapující, čteme-li napořád o opětovném úpadku filosofie, o intelektualismu atd. Ale při čtení musíme svou pozornost v hlavní míře zaměřit právě na Rádlovy filosofické pozice. Informace o rozmanitých filosofických učeních v průběhu duchovních dějin evropského lidstva nejsou vždy spolehlivé, ale pro pozorného čtenáře vždy zajímavé. Řada nedorozumění snižuje sice po jisté stránce hodnotu Rádlových výkladů, ale zůstává přesto stále jen na periférii toho, oč Rádlovi při psaní díla šlo a oč by mělo jít také čtenáři.

Rádl také v předmluvě říká, že jeho spis nejde ve stopách obvyklých dějin filosofie: šlo mu prý o přítomnost a budoucnost, nikoli o minulost – právě proto však se mu minulost objevila ve světle velmi živém (str. VI).

Zajímavé a důležité je i Rádlovo pojetí těžiště filosofické tradice: skutečné dějiny filosofie se dály a dějí na této zemi v zápase živých lidí. „Filosof je člověk s pozemskými touhami; oč mu doopravdy jde a má jít na tomto světě? Co má konec konců rád? Co ho bolí, co těší? Jaké má plány? Rozbor ‚učení‘ daleko nepodává celou, někdy ani ne hlavní odpověď na tyto otázky, které jsou pravými otázkami filosofickými.“ (str. VII). Proto také Rádl nehodlá pokračovat v tradici, která od dob Heglových podává jako dějiny filosofie pouze abstraktní obsahy teorií, navléknuté na nit chronologie a logiky (dtto).

Z toho lze vyvodit asi toto: těžiště filosofických pozic není v sebeumnější stavbě filosofické systematiky, není ani v nejjemnější a nejpreciznější pojmové výstavbě, v krajovině pojmového aparátu, nýbrž kdesi hloub, v základech, na nichž je ona pojmová výstavba postavena. A tyto základy jsou uloženy na rovině praktického života: tam se rozhoduje o filosofické pravdivosti a falešnosti, správnosti a nesprávnosti, legitimitě a neoprávněnosti. Odtud je nutno rozumět Rádlovu chápání vztahu mezi teorií a praxí, mezi filosofickou reflexí a životními záležitostmi každého člověka. To není rekurs k pragmatismu, ale výrazný poukaz k praktickému, životnímu zakotvení i zacílení každé skutečné (pravé) filosofie.

To vede k první zásadě: filosofii nesmíme hledat jen v knihách učenců. Je třeba jít mezi lid, odkrývat filosofii v jednání politických vůdců, v obchodním životě, v ideálech básníků, v touhách dělnictva (str. 1). Filosof jen po svém vyjadřuje, co takto žije v lidu (1). Odtud i perspektiva: „Čím více bude lidstvo pokračovat, tím více bude filosofie lidovou a tím více bude lidovost jejím ideálem“ (2). 1. Civilizovaný život je založen na studiu předchůdců; čím intenzivnější touha po pravdě, tím větší smysl pro učení

druhých, kteří také pravdu hledali. V tom smyslu i filosof je „zoon politikon“ a nemůže obstát sám o sobě.“ (I. 233).

22. 8. 69, Prosetín

Filosofie podle Rádla nemůže žít mimo veřejné mínění a nezávisle na něm: „filosofii nelze oddělovat od veřejného mínění, tj. od toho, co nad námi vládne“ (3); „žádný filosof nefilosofuje, nemůže filosofovat, odloučen jsa od způsobu myšlení své doby“(1); „každá filosofie je dítětem své doby; má její charakter, mluví jejím dialektem, žije starostmi a radostmi svého okolí“(1). Nejde tu jen o pasivní vazbu na dobové podmínky, nýbrž o programovou vazbu, která je pro filosofii závazkem (podle Rádla). Aktivní vázanost na veřejné mínění a na dějinnou situaci a dobové podmínky však právě znamená, že filosofie není jen produktem, projevem, vlastností, symbolem doby (2); filosof není a nechce být mluvčím veřejného mínění, ale protestuje proti němu ve jménu své pravdy.(3) Proč „své“? Znamená to snad ústupek relativismu? Vůbec ne! Jde o to, že filosofii nejenom nelze oddělovat od veřejného mínění, ale že filosofie je zároveň vždy přesvědčením určitého jednotlivce (3). Přesvědčení, osobní smýšlení je však neoddelitelné od individuálního svědomí; není filosofie tam, kde není osobního svědomí a osobní odpovědnosti. Filosofie špatně chápe samu sebe, jestliže se vydává za vlastnost člověka nebo společnosti (nebo části společnosti), anebo jestliže chce po vzoru věd uchopit, zmocnit se pravdy jakožto něčeho daného pro poznání. Subjektivní angažovanost filosofa právě tam, kde jde o absolutní pravdu, je naprosto nezbytná, je podmínkou filosofického pochopení a poznání. Obecné smýšlení, veřejné mínění je vždy čímsi daným a tedy vnějším. Může být leckdy poukazem k pravdě, ale nikdy není ztělesněním pravdy, není s pravdou totožné. Proto pouhé akceptování veřejného mínění nebo jakékoli poučky, teorie, učení je samo o sobě problematické, neprochází-li promyšleným, rozumným rozhodnutím individuální odpovědnosti a individuálního svědomí. Filosofie tedy žije v napětí a z napětí mezi světem veřejného mínění, etablovaných sociálních a politických poměrů, daného stavu vědeckého poznání, formulovaných filosofických myšlenek a systémů atd. a mezi světem, k němuž jediným přístupem je odpovědné svědomí, otevřené naslouchání tomu, co jde napříč všemu zaběhanému a navyklému, co staví všechno dané a etablované do nového světla. To je svět pravdy, ale pravdy nikoli objektivní, dané, nýbrž existující pouze tam, kde se člověk ve svém svědomí vůči ní otevře, a kde nasadí své vlastní síly, aby této pravdě pomohl k vítězství.

Proto lze právem říci, že filosofie je věcí společnosti a zároveň nejindividuálnější záležitostí jednotlivcovou (3–4). Osobní angažovanost uprostřed starostí a otázek doby není způsobena osudovou podmíněností, ale vědomým rozhodnutím jednotlivce, měřit situaci mírou absolutní pravdy, ukázat tak na směr, jímž je třeba vykročit, abychom dané překročili a tak pokročili dále. Reforma, revoluce, náprava věcí je cílem filosofie.

25. 8. 69, Prosetín

Vazba filosofie na dobu je pro filosofii vždy velmi významná. Proto se Rádl např. vyjadřuje, že „antická filosofie... byla intelektuálním výrazem celého antického života“ (257, sv. I.).

Vztah filosofie a politiky spočívá mj. také v tom, že filosofie zdůvodňuje politický program (I. 253); to znamená, že tento politický program zakládá, rozvrhuje, ovládá, řídí (v žádném případě tedy nejde o to, že by měla hotový politický program, politické a sociální pozice dodatečně odůvodňovat, ospravedlňovat, že by měla být jejich obranou, apologetikou, jejich ideologií). To vyplývá z toho, že filosofii považuje za spoluvinnou na starověkém úpadku a že říká, že posláním filosofie je rozkladu se bránit (I. 256).

U Rádla čteme, že „(dnešní) filosof užívá filosofie cizí, aby na ní vyložil zásady filosofické“ (I. 218). To je důsledkem zásadního přesvědčení, že „souvislost přítomnosti s minulostí není dána v historii vývojem, nýbrž svobodným činem muže, který dle své potřeby volí materiál minulosti pro přítomnost“ (I. 29); „člověk nemůže jinak, než se obracet o poučení a pomoc k minulosti. Volí tuto minulost; vybírá si ji svobodně bez ohledu na plynulý vývoj; podřizuje ji své potřebě, a vdechuje tak do ní nový život. Nepokračuje v minulosti, nepřidává k ní novou část, nepovznáší ji na nový stupeň, žije jen svou novou, samostatnou ideou, ale právě proto nově osvětluje a k životu křísí i minulost“ (dtto, 30). Pro dějiny filosofie resp. dějinnost filosofie považuje Rádl za podstatné jednak kritickou vzpomínku na předchůdce, jednak vědomí, že myšlenky jednoho myslitele jsou materiálem pro myšlenky druhého (I. 166). V Řecku se historie, dějinné povědomí prosadilo právě tím, že „tu filosofové po prvé se dovolávají předchůdců, kritisují je, opírají se o jejich nauky, užívají jejich pojmů“ (166–7). „U Platóna, vnímavého nadobyčej pro každé cizí učení, se stává toto navazování na minulost základní vlastností jeho systému, aby se pak u Aristotela vyvrcholilo v soustavné studium dějin filosofie: „nikoli zaznamenávání abstraktních formulí v učebnicích, nýbrž svobodné navazování na minulost, tj. svobodné myšlení, při němž názory předchůdců jsou prostředkem, kterým filosof vyjadřuje samostatné myšlenky své“ – to znamenají opravdové dějiny filosofie (I. 167). To začalo už u Sokrata, který „mnoho (však) studoval a měl starší filosofii dobře promyšlenou; jeho úsudky o ní bývají ku podivu kritické“ (I. 133). Rádl považuje naproti tomu např. filosofii Plotinovu mj. za nekritickou, protože „bez smyslu pro navazování na minulost a pro opravdové studium jiných systémů“ (I. 249). Podobně viděl pochybenost diletantského spekulování Philona Alexandrijského v tom, že „řecká filosofie ho zaujala, ale neměla pro něho cenu jako kritické hledání pravdy; neměl smysl pro kritiku ani pro historii (I. 239).

1. Rádl též kritizuje hellenistickou filosofii za to, že neměla „aktivního, kritického poměru k starší filosofii“ (I. 236).

2. Podle Rádla je vůbec civilizovaný život založen na studiu předchůdců: čím intenzivnější touha po pravdě, tím větší smysl pro učení druhých, kteří také pravdu hledali (I. 233).